

tu spoločenského poznania, jednak pri nastoľovaní problémov, interpretácii základných pojmov a napokon aj pri využívaní dosiahnutých výsledkov, určitej metodológie a metód spoločenského poznania. Popri vážnosti, akú Gindev pripisuje sociálnej pozícii subjektu v spoločenskom poznaní, upozorňuje aj na nesprávnosť mechanického chápania, akéhosi automatizmu v danom vzťahu.

V poslednej kapitole venovanej problematike metodológie a metód spoločenského poznania konfrontuje Gindev viaceré koncepcie metodológie, ktoré rozpracovali sovietski i bulharskí filozofi. Je proti prílišnému rozširovaniu, ale aj zužovaniu predmetu metodológie, a sám ju vymedzuje ako filozofickú teóriu o metódach poznania a pretváraní skutočnosti. V tejto časti zaujme najmä rozbor vzťahu svetonázoru a metodológie a objasnenie výberovej funkcie svetonázoru v poznávacom procese. Pozornosť sa venuje aj postaveniu a úlohe

experimentálnych metód (najmä pozorovania a experimentu) v spoločenskom poznaní. Gindev tu opätovne zdôrazňuje význam teoretickej a hodnotovej orientácie subjektu.

V monografii sa vyskytujú i tézy, s ktorými nemožno celkom bezvýhradne súhlasiť, resp. ktoré by si vyžadovali ďalšie rozpracovanie a spresnenie (nazdávame sa, že napr. pri určovaní dialektiky zmyslového a logického nevystačíme len s jednotou objektu, ani subjekt nesmie ostať mimo pozornosti; rovnako by sa žiadalo upresniť vzťah poznatkov pravdivých „osebe“ a spoločensko-historickej pravdy, napokon i vzťah pravdy a spravodlivosti). Napriek niektorým čiastkovým pripomienkam je však zrejmé, že Gindevovu monografiu možno pokladať za prínos do marxisticko-lenínskej filozofie, za podnet k rozvinutiu diskusií a k tvorivému rozpracovávaniu problémov spoločenského poznania.

Etela Farkašová

KU KRITIKE BURŽOÁZNEJ IDEOLÓGIE

K. S. GADŽIJEV: Evolucija osnovnych tečenij amerikanskoj buržuaznoj ideologii. Moskva 1982, s. 334.

Pre zdokonalenie metód, efektívnosti a celkového úspechu boja s buržoáznou ideológiou má nesporný význam analýza jej základných smerov a prúdov. Zvlášť naliehavou sa však stáva potreba zachytiť a zmapovať evolúciu týchto smerov v súčasných podmienkach, v období posledných desaťročí, keď vyhrotenie krízových javov a prehĺbenie triednych protirečení kapitalistickej spoločnosti vedie tiež k vyostreniu ideologického boja medzi silami kapitalizmu a socializmu.

K už existujúcej pomerne obsiahlej marxisticko-lenínskej kritickej literatúre, venovanej problémom buržo-

áznej ideológie, sa priraduje monografia K. S. Gadžijeva *Evolúcia hlavných prúdov americkej buržoáznej ideológie* (50.—70. roky), ktorá vyšla nedávno vo vydavateľstve Nauka v Moskve. Autor sústreďuje svoj výskum na pôdu USA. Tento jeho zámer nie je náhodný. Vychádza z poznania, že práve v USA sa kríza štátnomonopolistického kapitalizmu, a s tým súvisiaca kríza buržoázneho vedomia, prejavuje v najkoncentrovanejšej podobe.

Autor zdôrazňuje, že cieľom práce je odhalenie najdôležitejších etáp formovania a evolúcie hlavných smerov americkej buržoáznej ideológie —

liberalizmu, konzervativizmu a tzv. tvrdého resp. krajného individualizmu, ako aj v ich rámci vzniknutých novších ideovopolitických prúdov v polovici šesťdesiatych a osobitne v sedemdesiatych rokoch. Tomuto cieľu je podriadená aj prehľadná štruktúra práce.

V prvých kapitolách knihy K. S. Gadžijev postupne objasňuje podstatu, hlavné princípy, historické pozadie a evolúciu spomenutých základných smerov americkej buržoáznej ideológie. Osobitnú pozornosť — vzhľadom na zámer prác — venuje však ich vývinu v povojnovom období, istej konvergencii medzi nimi (liberálno-konzervatívne konsensu) a jej rozpadu. Z filozofického hľadiska si zasluhuje pozornosť autorov výklad vývinu liberalizmu od štádia predmonopolistického kapitalizmu až po najnovšie obdobie, a v jeho rámci ideu individuálnej slobody, ktorá predstavovala podstatný moment tejto koncepcie. Hoci v centre liberalizmu obdobia štádia monopolistického kapitalizmu (neoliberalizmu) stojí opäť idea individuálnej slobody, sovietsky autor zdôrazňuje jeden závažný rozdiel. Kým predstaviteľ klasického liberalizmu odmietal zasahovanie štátu do ekonomického života, neoliberal vychádza z faktu narušenia princípov slobodnej konkurencie a prítomnosti monopolov, trustov. Uznáva teda nevyhnutnosť regulujúcej funkcie štátu v oblasti spoločenskej výroby. S tým súvisí aj odlišný výklad princípov individualizmu, ktorý v chápaní predstaviteľov ideológie neoliberalizmu prestáva byť vyjadrením autonómneho činu každého individua a atomistickej štruktúry spoločnosti, pretože sa spája s ideou štátu; práve štát má zabezpečiť podmienky sebarealizácie individua.

Autor vo svojej analýze ukazuje, ako sa počas vývinu kapitalizmu menilo hodnotenie úlohy a miesta člo-

veka v spoločnosti, jeho vzťahu k štátu atď. V tomto kontexte sú však dôležité jeho vývody o politických dôsledkoch analyzovanej ideológie, predovšetkým otázky postavenia robotníka vo výrobnom procese, jeho vzťahu k výrobcovi, jeho „slobody“ predávať vlastnú pracovnú silu, „slobody“ kolektívnych odborových akcií pracujúcich, orientácie na ľavicové, pokrokové sily resp. formovanie antikomunistického prúdu v liberálnom hnutí atď.

Pokiaľ ide o vývin konzervativizmu, autor takisto diferencuje jeho základné etapy a hlavné komponenty. Vyčleňuje v ňom niekoľko prúdov, ktoré v povojnovom období vykryštalizovali do dvoch hlavných smerov: a) v tradičný konzervativizmus — pričleňujúci sa z hľadiska svojich koreňov k ideám anglického politického mysliteľa a činiteľa 18. stor. E. Burka; b) v krajný individualizmus, ktorého teoretický koreň predstavuje sociál-darwinizmus 19. storočia. Základom predstáv o spoločnosti podľa prvého smeru bola idea prirodzených rozdielov v schopnostiach ľudí a na tom založený záver o nevyhnutnosti triedneho rozdelenia spoločnosti. Druhý smer spočíval na evolučnej teórii prirodzeného výberu, ktorej reakčná podstata bola zrejmä z toho, že podriaďovala osudy ľudí zákonom prirodzeného výberu a vylučovala možnosť človeka zasahovať do prirodzeného chodu vecí.

V týchto súvislostiach analyzuje autor tradíciu individualizmu v americkom buržoáznom vedomí. Pritom poukazuje na to, že kým pôvodne, v dobe zrodu buržoázie ako triedy, zohral princíp individualizmu relatívne pokrokovú úlohu a bol predchnutý humanistickými ideálmi, neskôr, najmä v spojení so sociál-darwinizmom a hobbesovskou ideou „vojny všetkých

proti všetkým“ sa stal súčasťou ideológie reakčných sociálnych síl.

Pre objasnenie a lepšie pochopenie individualistickej tradície v americkom buržoáznom vedomí by však pomohlo, keby autor výraznejšie poukázal jednak na diferencie, jednak na súvisťnosť medzi konzervativizmom a krajným individualizmom.

V povojnovom období vývinu konzervativizmu zdôrazňuje K. S. Gadžijev — v súvislosti s rastom triedneho boja a politickej aktivity pracujúcich v kapitalistických krajinách — vzrast tendencie k antimarxizmu, úsilie buržoáznej inteligencie postaviť proti marxizmu buržoázny reformizmus, elitárstvo a antidemokratizmus. Teoretickú bázu ideológie konzervativizmu charakterizuje ideami o nemožnosti človeka zmeniť existujúci spoločensko-politický poriadok, vyriešiť problémy spoločenského rozvoja, vedúcimi k odmietnutiu sociálneho pokroku, k antihistorizmu a antivedeckosti. Závažný je jeho výsledok, že tak konzervativizmus ako aj liberalizmus povojnového obdobia vystupujú ako jeden z prostriedkov zdôvodňovania a ospravedlnenia štátnomonopolistického kapitalizmu.

Pokiaľ ide o konvergenciu liberalizmu a konzervativizmu, rozdiely treba hľadať v otázkach sociálnopsychologických, zatiaľ čo v otázkach politiky vládne medzi nimi jednota. Dôležité tiež je, že z hľadiska filozofických zdrojov sú oba smery prívŕženiami filozofického idealizmu, pričom jednu z určujúcich úloh tu zohráva náboženstvo. Nie náhodou, zdôrazňuje autor, stúpenci tak neoliberalizmu ako aj konzervativizmu považujú za svojho duchovného vodcu neoortodoxného teológa R. Niebuhra. Nechávajú sa tiež ovplyvniť sociológom K. Mannheimom s jeho tézou o zámene „doktríny ideológie“ sociológiou poznania, ako aj behaviorizmom a psychoanalý-

zou. Pritom metodologickou bázou liberálno-konzervatívneho konsensu sa v päťdesiatych rokoch stala štruktúrnofunkcionálna teória T. Parsona, R. Merton a i., odmietajúc kauzálne vzťahy a súvislosti, ktorá predstavovala nástroj racionalizovania a ospravedlnenia takého sociálneho systému, v ktorom individua akoby iba hrali im predpísané role. Ako príklad takého prístupu uvádza autor napr. koncepciu „pluralistickej demokracie“.

V nasledujúcich kapitolách obrazu autor pozornosť na ideovopolitické pozície hnutia „nových ľavých“, ktoré bolo jedným z hlavných činiteľov rozpadu liberálno-konzervatívneho konsensu, a na analýzu najnovších foriem a koncepcií ideológie liberalizmu a konzervativizmu (druhá polovica šesťdesiatych rokov a sedemdesiate roky). V tejto súvislosti upozorňuje, že tu ide o pokus ideológov americkej buržoázie novým spôsobom objasniť tie hlboké zmeny, ktoré charakterizujú americkú spoločnosť, jej sociálny a politický život v posledných dvoch desaťročiach.

Po kritickej analýze najnovších prúdov a modifikácií konzervativizmu (liberalizmus, nový federalizmus, ideológia „nových pravých“) a neoliberalizmu (nový reformizmus, teória „demokratického elitizmu“) dochádza sovietsky autor k záveru, že pokiaľ ide o základné sociálno-filozofické a ideovo-politické pozície, nevychádzajú uvedené modifikácie za rámec tej tradície, z ktorej vzišli a ktorej sú pokračovateľmi. Tu by bolo možné obohatiť prácu o analýzu filozofických zdrojov ideológie neokonzervativizmu a neoliberalizmu a ukázať odraz týchto filozofických pozícií v sociálnych názoroch a koncepciách ich reprezentantov.

Na záver možno konštatovať, že recenzovaná práca spĺňa stanovený cieľ — zmapovať vedúce prúdy americkej buržoáznej ideológie z hľadiska

formovania ich hlavných etáp, ich evolúcie, ich súvislosti s ďalšími ideologickými prúdmi, hybných síl a hlavných faktorov ich vývinu. Pritom treba osobitne vyzdvihnúť autorovu hlbokú znalosť a využitie tak prameného materiálu (doplneného tabuľko-

vými údajmi) ako aj marxisticko-leninskej kritickej literatúry, čo mu umožnilo autenticky a adekvátne postihnúť špecifikum americkej buržoáznej ideológie. V tom je práca významným a cenným prínosom.

Dagmar Smreková

SPOLOČENSKÝ POKROK A SLOBODA

L. V. SKVORCOV: Spoločenský pokrok a sloboda. Pravda, Bratislava 1982, 194 s.

Dejiny možno chápať ako minulosť ľudstva; filozofia dejín je špekulatívna činnosť bez praktického významu; dejiny sa dajú vysvetliť na základe abstraktných podkladov...

Vo vnútornej logike týchto tiež vedeckých formulácií, ktoré vytvára buržoázne spoločenské myslenie, možno objaviť hlboké protirečenia so skutočnou logikou dejín. Nie je to nakoniec nelogické. Stačí, ak uvážime, že ich ontologický základ a metodologická argumentácia má analogické, ba až typologicky adekvátne súvislosti s viacerými špekulatívnymi koncepciami buržoáznej filozofie dejín (napr. „štádium rastu“, „modernizácia“ a i.), ktoré situáciu krízy kapitalistickej spoločnosti nehodnotia ako situáciu objektívneho spoločensko-historického bytia, ale ako prejav historického bytia ako takého. Tým sa vedome dištancujú nielen od reálneho spoločenského zmyslu prebiehajúceho historického procesu prechodu ľudstva od kapitalizmu k socializmu, ale aj od prehodnocovania základnej otázky filozofie o vzťahu myslenia k bytiu.

Úvodné formulácie svedčia aj o niečom inom. Totiž o zložitej problematike vzájomnej podmienenosti historického vývinu a spoločenského pokroku, ktorej riešenie patrí medzi kľúčové problémy súčasných spoločenských vied v socialistických a kapitalistických krajinách.

Marxisticko-leninská teória naliehavo nastrojuje problém objektívnej filozofickej analýzy tejto základnej otázky, pričom sa usiluje vypracovať východiská, princípy a objektívne kritériá historickej činnosti. Toto jej snaženie ostro kontrastuje s buržoáznou historickou vedou, ktorá všetko svoje úsilie sústreďuje na vypracúvanie „absolútnych“ princípov danej historickej reality, pretože v nich vidí základ pozdvižnutia ľudského subjektu nad protiklady empirickej histórie. Zdanlivý lesk týchto špekulatívnych interpretácií jasne zrkadlí realitu postupných strát duchovnej historickej iniciatívy buržoázie v súčasnosti i jej politickú reakčnosť.

Sovietska historická veda má vo vývine historickej teórie a vo výskume začiatkov rozchodu buržoáznej ideológie s princípmi slobody, humanizmu a rozumu nezastupiteľné miesto. U nás sa v ostatnom čase prezentovala hneď dvoma prácami popredného teoretika evolúcie buržoáznej spoločnosti L. V. Skvorcova *Dějiny a anti-dějiny* [Svoboda-Pravda, 1980], resp. *Spoločenský pokrok a sloboda* [Pravda, 1982], ktoré vyšli v známej edícii *Kritika buržoáznej ideológie a revizionizmu*. Kým prvá práca prináša všeobecnú problematiku objektívnosti interpretácie dejín, determinizmu, charakteru historických zmien, spôsobu určovania dejinnej perspektívy a kri-